

BİNBİR GECE MASALLARI'NDA ÂŞIK KADIN TİPİ: AZİZ VE AZİZE MASALI

Yrd. Doç. Dr. Aysel ERGÜL*

Doğu ve Batı'da edebiyat ve çeşitli sanat dalları üzerinde derin bir tesir bırakan bir Arap edebiyatı eseri olan Binbir Gece Masalları, ortaya çıktığı andan itibaren her zaman edebiyatçıların ve okurların dikkatini çekerek onların tüm hayal ve düşüncelerine mutluluk ve keyif yönünden benzersiz bir gıda sunmuştur. Aslında daha çok eğlendirmeyi hedefleyen Binbir Gece Masalları'nın bu amacına, nasihat verme ve insanî değerleri ön plana çıkarma gibi başka amaçlar da eşlik etmiştir.

Bir araştırmacı için araştırılması güç olan, yazarı meçhul , meydana geliş zamanı bilinmeyen ve kökeni konusunda bir takım fikirler ileri sürülen Binbir Gece Masalları, bu durumuna rağmen bizzat halk ruhuyla büyümüş bir eser olduğundan dolayı her zaman bir ilgi odağı ve araştırma konusu olmuştur.

Bu kitabın özelliği, araştırmacı Abdülhakim Hassân'ın da söylediği gibi üslup, çevre, zaman vb. yönlerdeki renkliliğinden kaynaklanmaktadır. Cahiliye döneminden aktarılan şiirleri , halk dilinde dolaşan tabirleri ihtiva eden renkli bir üsluba sahip olması ve masal olaylarının gerçekleştiği muhtelif çevreleri kuşatmasının yanı sıra, masalları çevreleyen zaman çerçevesi yönünden de bir renklilik arz etmektedir. Zira masallarının bazıları milâdi ilk yüzyıllara dayanırken bazıları da XVI. yüzyıla kadar ulaşmaktadır.¹

Kompozisyon yönünden içiçe bir yapıya sahip olan Binbir Gece Masalları'nda farklı konulu masallar arasında genellikle, çeşitli kalıplaşmış bağlayıcı ifadelerle organik bir bağlantı, yani bir köprü kurulmuştur.

Masalların kahramanları sosyal statüleri, olağan ve olağanüstü varlıklar olmaları vb. yönlerden bir tipler harmonisi oluşturmaktadırlar. Bu harmoni içerisinde melikler, melikeler, vezirler, cariyeler, seyyahlar, alimler, şarkıcılar, cinler, sihirbazlar vb. pek çok tipi görmekteyiz.

Bunun yanı sıra aşk, suç ,mizah, didaktik, anekdot, savaş, cin, efsane ve seyahat konulu masalları ihtiva etmesi de onun renkli bir yönünü daha ortaya koymaktadır.

Binbir Gece Masalları'nı yukarıdaki gibi konularına göre tasnif eden tanınmış Hollandalı alim M. I. Gerhardt , aşk masalları hakkındaki görüşünü ifade ederken Binbir Gece'de, konusu sevgililer arasında geçen çok sayıda çeşitli masallar bulunduğunu ve bu tür masalları, bilimsel olmasa da güncel bir terimle aşk masalları olarak adlandırmak gerektiğini belirtmektedir. Aşk masallarının çoğunun , yaklaşık olsa da meydana geldikleri dönemin belli olduğunu da ifade eden Gerhardt, onların arasında birkaç Fars kökenli, birkaç da Arap anekdot ve masallarının bulunduğunu , onla-

rın bu külliyyata musannifler tarafından sonradan ilave edildiğini bildirmekte ve bunlardan herbirinin kendine has özellikleri ve aşkın nasıl olması gerektiği hakkında kendilerine ait düşünceleri olduğunu ifade etmektedir.²

Binbir Gece Masalları'nda aşık kadının tipi, çalışmamızın konusu olduğundan dolayı öncelikle *tip* teriminin taşıdığı anlam üzerinde durmayı uygun bulduk. Çünkü *tip*, *karakter* ve *şahsiyet* terimlerinin güntümüzde halen daha çeşitli şekillerde yorumlanması, bazen de birbirlerine karıştırılması ve aralarında onları birbirlerinden ayıran kesin hatların bulunmaması çalışmamızda bizi de zorlamaktadır. Bu yüzden Binbir Gece Masalları'ndaki özellikle kadın kahramanları hangi sınıfa yerleştirmemiz gerektiği konusunda Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın tip terimi hakkındaki şu sözleri bize ışık tutmuş ve Binbir Gece'deki kahramanları tip olarak adlandırmaya bizi yönlendirmiştir. Onun ifadesine göre: "...*Tipler sosyal bakımdan manâlidir. Onlar, muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri temsil ederler. Bunlar arasında toplumun sevmediği, küçük gördüğü, alay ettiği tipler de vardır...Tipler, çok defa edebi eserlerin anahtarı vazifesini görürler... Tipler vasıtasıyla içinde vücuda geldikleri toplumun sosyal şartlarını, zihniyet, örf ve adetlerini anlamak da kolay oluyordu.*"³ Bu ifadeden hareketle, yukarıda belirttiğimiz gibi farklı dönemleri ve toplumları kapsayan bu masallar mozağinde yer alan kahramanlar da yaşadıkları dönemlerin toplumsal yapısını ve değerle-

rini temsil etmekte ve onların bir tür sosyal konjonktürü görevini üstlenmektedirler. Dolayısıyla onlar, içinde yaşadıkları dönemin tipleri oldukları için bizler, onlar vasıtasıyla yaşadıkları toplumun düşünce yapısını, örf ve adetlerini ve sosyal durumunu anlayabilmekteyiz.

Binbir Gece Masalları'nın başkahramanlarından olan kadının bu masalarda temsil ettiği pek çok kadın tipleri vardır. Aşık, hilekâr, savaşçı, bilge vb. kadın tipleri bunların başında gelmektedir. Biz bu çalışmamızda, Binbir Gece Masalları'nda en çok işlenmiş olan *aşık kadın* tipini, Binbir Gece'deki aşk masallarının karakteristik özelliklerini taşıyan ve bu türün parlak bir örneğini oluşturan *Aziz ve Azize* masalı çerçevesinde ele almaya çalışacağız. Ancak buna geçmeden önce bu masalın, onun temel motif ve epizotlarını içeren bir özetini sunalım:

Konumuz olan *Aziz ve Azize* masalı, *Tâcu'l-Mülûk ve Dünyâ* masalının başında yer almaktadır. Bu durum, içiçe bir masallar silsilesinden oluşan Binbir Gece Masalları için şaşırtıcı değildir. Melik Süleyman ile Zehr Şah'ın kızının çocuğu olan Tâcu'l-Mülûk, çok iyi eğitim görmüş cesur bir delikanlıdır. Bir gün etrafındakilerle birlikte bir süre avına çıkar. Bu esnada ormanda konaklayan bir tüccar kaflesinin içinde, yakışıklılığı kadar kaderli haliyle de dikkat çeken Aziz adlı bir delikanlı ile karşılaşır. Satın almak üzere onun eşyalarına bakarken, eşyaların arasından üzerinde ipek ibrişimler ve kırmızı altın ipliklerle işlemeli bir ceylan ve onun karşısında da gümüş teller-

le işlenmiş, boynunda kızıl altından ve zebircetten bir kolye bulunan başka bir ceylan resmi bulunan bir bez parçası düşer. Tâcu'l-Mülûk bunun kime ait olduğunu sorunca Aziz , bu ceylan resminin sahibi olan kızla bağlantılı öyküsünü anlatmaya başlar.

Aziz'in anlattığına göre o, zengin bir tüccarın tek oğluymuş. Amcasının kızı Azize ile birlikte büyümüş. Her iki aile, çocukluklarından beri beraber büyüyen Aziz ile Azize'nin yetişkin yaşa geldiklerinde evlenmelerine karar vermişler. Aziz ve Azize yetişkin bir yaşa gelince düğün günü tespit edilmiş. Aynı gün Aziz, annesi tarafından hamama gönderilmiş. Hamam çıkışında bir arkadaşını düğününe davet etmek üzere yola çıktığında yolunu şaşırılmış. Bu esnada çok terlediği için, girdiği yanlış sokağın kenarında bulunan kanepeye oturarak terini silmek istemiş. Tam o anda yukarıdan beyaz bir mendilin kendisine atıldığını görerek başını yukarı doğru kaldırmış ve onu aşk ateşine salacak olan genç kızın gözleriyle karşılaşmış. Kız, Aziz'e anlamadığı bir takım işaretler yaparak pencereyi kapatmış. Aziz bütün gece orada beklemiş, fakat kimseyi göremeyerek eve geri dönmüş. Azize'yi gözü yaşlı olarak kendisini bekler bulmuş. Azize ona, düğüne gelmediğinden dolayı babasının kızarak düğünü bir yıl ertelediğini söylemiş. Aziz bununla ilgilenmeyerek o gün gördüğü kızın kendisine yapmış olduğu işaretleri ve başından geçenleri Azize'ye anlatarak bunları ona yorumlamasını istemiş. Azize ise, ona karşı hissettiği aşkın büyüklüğünden dolayı hislerini kal-

bine gömerek, kapıldığı bu aşkta ona yardımcı olacağını söylemiş, işaretlerin anlamını açıklamış ve ona, kızın evinde bulunduğu esnada bazı şeyleri yapmasını tembihleyerek kızın evine göndermiş. Ancak Aziz, her defasında bu meçhul kızın onun sabrını denemek için ortaya koyduğu yiyecek ve içeceklerle kendisini kaptırıp, Azize'nin tembihlerine uymamış. Bu yüzden beş kere ve her defasında onu göremeden, ancak kızın, o uykudayken üzerine koymuş olduğu herbiri bir mesaj taşıyan bazı eşyalarla geri dönmüş. Sonunda Aziz'in bu başarısızlığı üzerine Azize, onun bu hüznü haline daha fazla dayanamayarak onu iyice yedirip uyutmuş ve ona ezberlettiği beyiti kıza okumasını söyleyerek onu son kez kızın evine göndermiş. Nihayet Aziz, aşık olduğu kızla karşılaşmış ve geceyi birlikte geçirmişler. Sabahleyin kız Aziz'e, üzerinde ceylan resmi bulunan bu bez parçasını vererek, bunu Nuru'l-Hüdâ adlı kızkardeşinin yaptığını söylemiş ve Aziz'in onu saklamasını istemiş. Aziz bu arada Azize'nin ona, kızın yanından ayrılırken okuması için ezberlettiği beyiti okumayı unutmuş. Eve geri dönmüş bu bez parçasını Azize'ye vermiş. Ertesi gün Aziz tekrar geceyi bu kızla geçirmiş, sabahleyin ona, Azize'nin ezberlettiği beyiti okumuş. Kız da bu beyite karşılık başka bir beyit söylemiş. Böylece Azize ile bu kız arasında, Aziz vasıtasıyla beyitlerle konuşma bir müddet devam etmiş. Kız, Azize'nin son olarak söylediği beyiti Aziz'den duyunca çok üzül-müş, bu beyiti söyleyenin şu anda ölmüş olabileceğini ve onun kim olduğunu

Aziz'e sormuş. Aziz, onun amcasının kızı olduğunu ve kendisiyle arasında geçen bütün muammalı işaretleri Azize'nin çözdüğünü söylemiş. Kız, Azize'nin aşkının büyüklüğünü anlayarak ona çok üzölmüş ve bu ilişkisinden dolayı pişmanlık duymuş. Aziz o gün eve dönünce Azize'nin ölmüş olduğunu görmüş. Aziz'in annesi onun ölümlünden oğlunu sorumlu tutmuş. Azize ölmenden önce Aziz'in annesine, Aziz kızın yanına gittiğinde ona söylemesi için "Vefa güzel, ihanet çirkindir " şeklinde bir cümle ve bunun yanısıra Aziz gerçekten onun ölümlüne üzöldüğü zaman ona verilmek üzere bir emanet bırakmış. Aziz, yine o kızla buluşmaya devam etmiş. Kız, Azize'nin ölümlüne çok üzölmüş, onun yukarıdaki cümlesini duyunca Aziz'e karşı beslediği kinden ve onun için düşündüğü zarardan Azize'nin bu sözünün onu kurtardığını söylemiş. Ancak Aziz, onunla aralarında büyük bir aşk olduğu halde kızın ona zarar vermeyi nasıl düşündüğüne bir anlam verememiş. Azize'nin ölümlü üzerine kız, Aziz'e, onun yaşının küçük ve kalbi hilelerden uzak olduğu için kadınların entrikalarından haberi olmadığını söyleyerek, ister küçük ister büyük olsun kendilerine benzeyen hiçbir kadınla konuşmamasını, çünkü onu kadınların hilesinden kurtaracak Azize'nin artık yaşamadığını söylemiş. Aziz bu kızla bir yıldan fazla bir müddet birlikte yaşamış. Yeni yılda, yolda karşılaştığı ve tanımadığı yaşlı bir kadının, oğlundan gelen mektubu ona ve kızına okuması için ısrar etmesi üzerine kadının evine gitmiş. Kadın onu oyuna getirerek evin

içine atmış. Evin kapıları kapanmış. Orada karşısına çıkan genç kız, onu hilekâr Delile'nin elinden kurtardığını söyleyerek Aziz ile zorla evlenmiş. Çünkü o kızın söylediğine göre Aziz'in aşık olduğu kız, Delile adında hilekâr, Aziz'den önce birkaç kişiyi öldürmüş korkunç biriymiş. Aziz ise, uzun bir süre birlikte yaşadığı sevgilisinin adını ilk kez bu kızdan öğrenmiş. O evin kapıları yılda bir kez açıldığı için Aziz orada bir yıl bu kızla birlikte yaşamış ve ondan bir çocuğu olmuş. Yılın başında kapı açılınca Aziz, karısı olan genç kıza, akşam geri döneceğine dair yemin ederek dışarı çıkmış. Bir yıldır görmediği sevgilisi Delile'ye gitmiş. Onu, üzönlü ve ağlamaklı bulmuş. Aziz'i hasretle bekleyen Delile, onun evlendiğini öğrenince buna çok kızarak, kendisinin Azize gibi ihanete sabredemeyeceğini ve evli erkeklerle birlikte olmaktan nefret ettiğini söyleyerek önce Aziz'i cariyeleri ile birlikte dövmüş, tam öldürmek üzereyken Aziz, Azize'nin yukarıdaki cümlesini tekrarlamış. Bunun üzerine Delile onu öldürmemiş, ancak ondan öç almaktan da vazgeçmeyecek onu hadım etmiş. Böylece Azize'e, hayatının en büyük cezasını vermiş. Aziz üzönlü ve acı içerisinde nikahlı karısının yanına gitmiş. O da Aziz'in hadım edildiğini duyunca onu dışarı atmış. Bunun üzerine Aziz, bitkin bir şekilde annesine gitmiş ve başına gelenleri ona anlatmış. Bu arada ona gerçekten aşık olan, fakat kendisinin ihmal ettiği Azize için çok ağlamış. Bunun üzerine annesi, Azize'nin ona bıraktığı emaneti vermiş. Bu emanetin içinden Aziz'in Azize'ye

vermiş olduğu ceylan resimli bez parçası ve onun içinden de bir mektup çıkmış. Mektupta Azize ona, hilekâr Delile'den zarar gördüğünde ona ve başka kadınlara geri dönmemesini, başına gelenlere sabretmesini ve aynı zamanda bu ceylan resmini yapan hakkında Delile'nin yalan söylediğini, çünkü bu resmi yapanın Delile'nin kızkardeşi değil, bilakis her sene buna benzer bir resim yaparak ismini ve sanatını yaymak üzere onu uzak tilkelere gönderen el-Kâfûr adalarının melikinin kızı olduğunu, ancak Aziz'in ona yaklaşmamasını yazmış. Aziz, bu mektup üzerine çok ağlamış. Üzüntüsünü hafifletmek ümidiyle kentün tüccar kafilesine katılarak yolculuğa çıkmış. Yolculuk boyunca bu ceylan resmine bakarak ağlamış. el-Kâfûr adalarına gelince bu resmi yapan, oranın melikinin kızı Dünyâ'yı görmek istemiş. Ancak, artık bir kadından farkı kalmadığı için çok üzgünmüş. Bu arada Aziz'in öyküsünü dinleyen Tâcu'l-Mülûk, bu resmi yapan Dünyâ'ya karşı ilgi duymuş ve Aziz'e onun nasıl bir kız olduğunu sormuş. Aziz de el-Kâfûr adalarındayken merakını yemeyerek bahçesinde dolaşırken gizlice onu gördüğünü ve onun çok güzel bir genç kız olduğunu söylemiş. Ancak kendisi için ulaşılmaz olduğu için tekrar tüccar kervanına katılarak onların, yani Tâcu'l-Mülûk'un babasının topraklarına ulaştığını anlatmış. Aziz'in hikâyesini başından sonuna kadar dinleyen Tâcu'l-Mülûk, prenses Dünyâ'yı görmeden ona aşık olmuş.⁴ Bu masalın devamında Tâcu'l-Mülûk ile Dünyâ'nın masalı gelmektedir.

Yukarıdaki masaldan da anlaşıldığı üzere burada aşk olayı bir kaç merhalede geçerek gerçekleşmekte ve aşık kadının tipi de bu merhaleler içerisinde oynadığı rolle kendini sergilemektedir. Biz, *Aziz ve Azize* masalı çerçevesinde aşık kadın tipinin özelliklerini incelemeye çalışacağız. Bunun yanı sıra da yeri geldikçe *Aziz ve Azize* masalında rastlamadığımız ya da bu masalda zayıf olarak işlenen bazı konulara da farklı masallardan örnek vereceğiz.

Binbir Gece Masalları'nın sunduğu ideal aşk, genellikle karşılıklı sevgiye dayanmakta ve masalarda karşılıklı olarak sergilenen aşklar, mantıklı bir son olarak genellikle evlilikle bitmektedir. Binbir Gece Masalları'nın meşhur Arap araştırmacılarından olan S. el-Kalamâvî de masalları incelerken şu tespiti varmıştır ki, masalarda erkeğin sevilmeden sevmesinin az olmasına rağmen kadının sevilmeden sevmesi bundan daha da azdır. Kadınların pek çoğu sevdikleri erkekler üzerinde şaşılacak derecede etkili olmuşlardır. Her bir karşılaşma veya her bir bakış daha sonrasında onlardan herbirinin hayatına sadakat ve vefanın mührünü vurmuştur. Bunun yanı sıra yine S. el-Kalamâvî, aşık kadın ve erkeğin bir diğerini sevgisine cevap almadan da kendince sevebildiğini, ancak sonunda evlendiklerinin görüldüğünü belirtmektedir.⁵ Binbir Gece Masalları'na ve özellikle burada konumuz olan *Aziz ve Azize* masalına genel olarak baktığımızda, aşk olayının gelişim şeması, S. el-Kalamâvî'nin de tespit ettiği gibi şu şekildedir:

*İlk karşılaşma ve aşık olma , Ayrı-
lık ve Kavuşma*⁶

İlk karşılaşma ve aşık olma: S. el-Kalamâvî'nin yapmış olduğu tespite göre Binbir Gece Masalları'nda erkek, ya uzaktan ya yakından kadını görerek ya da *Seyfu'l-Mülûk ve Bed'atu'l-Cemâl* masalında olduğu gibi onun süslü bir resmini görerek veya *Tâcul-Mülûk ve Dünyâ* masalı ile *Cevhere binti'l-Melik es-Semendel* masalında olduğu gibi yalnızca birinin ağzından kızın tasvirini duyarak ona aşık olur. Bu aşk ona öylesine hakim olur ki, onun uğrunda bütün güçlüklerle ve engellere katlanır. Bu güçlükler ise masalın konusunu oluşturur.⁷

Nitekim, kızın tasvirini duyarak aşık olmaya örnek olan *Tâcu'l-Mülûk ve Dünyâ* masalında, melik oğlu Tâcu'l-Mülûk, Aziz'in hayat hikâyesini dinlediğinde son derece şaşırılmış ve onun anlattığı prenses Dünyâ'nın güzelliğini duyduğunda kalbine bir sıcaklık yayılmıştır. Saraya geri döndüğünde, görmeden aşık olduğu prenses Dünyâ için ağlamaya başlamıştır. Onun bu üzüntülü halini gören babasına Aziz'den, Dünyâ hakkında dinlediği bütün şeyleri başından sonuna kadar anlatarak, bir kez bile olsun görmeden yalnızca güzelliğinin tasvirini duyarak ona aşık olduğunu söylemiştir. Böylece duymak, görme ve biraraya gelmenin yerini almıştır.⁸

Aziz ve Azize masalındaki ilk karşılaşma ve aşık olma durumu diğer masalardan farklıdır. Çünkü Aziz ve Azize birbirlerine yabancı değil, bilakis amca çocukları olup doğdukları andan itibaren

aileleri tarafından birbirlerine yakıştı-
rılmış ve o andan itibaren onlara evli gö-
zülle bakılmıştır. Onların ilişkilerinin
bu yönünden hareketle kanaatimizce,
Aziz ve Azize masalında Azize'nin Aziz'e
aşık olduğu açıkça ortadayken Aziz'in
ona aşık olduğu tespit edilememekte ve
Azize'ye karşı beslediği duygunun bir
amca kızı sevgisinden ileri gitmediği his-
sedilmektedir. Dolayısıyla bu masalda
Aziz'in yaşadığı esas aşk, Delile'ye olan
aşkıdır. Bu aşk , Delile'nin pencereden
ona attığı bir beyaz mendil vasıtasıyla
başlamıştır. Yolunu şaşırarak onun soka-
ğına girip oradaki kanepede dinlenmek
üzere oturmuş ve terini silmek için yu-
karıdan ona atılan ipek mendilin nere-
den geldiğini öğrenmek üzere başını kal-
dırdığında gözgöze geldiği Delile'ye aşık
olmuştur. Aynı zamanda tam düğün gü-
nünde Aziz ile Delile'nin karşılaşması,
kanaatimizce bu işte kaderin bir rolü ol-
duğunu da ortaya koymaktadır. Bu ma-
saldaki karşılaşma sahnesinin bir diğer
özellliği de, Aziz'in Delile ile bir kere göz-
göze geldikten sonra onunla tekrar kar-
şılaşmasının kolay olmaması, bilakis
Delile'nin Aziz'e yaptığı muammalı işa-
retler ve Aziz'in Delile ile buluşmak üze-
re her defasında onun evine gittiğinde
Azize'nin tavsiyelerine uyamayarak
uyuması, bu karşılaşmanın ertelenmesi-
ne neden olmuştur.

Bu yüzden Aziz'in, Delile'nin evine
defalarca gidip gelmesi ve onu göreme-
den hayal kırıklığı içinde her defasında
geri dönmesi kanaatimizce okuyucuda
bıkkınlık uyandırıp, bu tekrarların ya-
pay olduğu izlenimini verebilir. Ancak

buyle bir izlenim verse de bu ertelenmeler, okuyucunun merakını kamçulamakta ve olayların dramatize edilmesini sağlamakta birlikte, olayların gelişmesini engellemekte ve masalın gelişme çizgisinde bir durgunluk noktası oluşturmaktadır.

Aziz ve Azize masalının diğer bir özelliği de burada iki amca çocuğunun arasında tek taraflı olarak yaşanan bir aşkı işlemesidir. S. el-Kalamâvî de bunu, yani amca çocuklarının aşkını, *Binbir Gece Masalları*'nda yaşanan ve tasviri ihmal edilmeyen bir aşk türü olarak değerlendirmekte ve bu tür aşkların, iki sevgilinin arasına ayrılık girmedikçe heyecan uyandırmadığını belirtmektedir.⁹

Ayrılık: *Binbir Gece Masalları*'nda genel olarak, pek çok aşk konulu şiirler ve secili sözlerin söylendiği, şaşaalı ve gözalcı tasvirlerle okuyucuya sunulan aşk meclislerinin yanısıra, aşk masallarının yapısal yönden önemli bir bölümünü oluşturan ve sevgililerin herhangi bir nedenle birbirlerinden uzaklaştıkları ayrılık sahneleri de önemli bir yer tutmaktadır.

S. el-Kalamâvî ayrılığın, aşk masallarının etrafında cereyan ettiği en önemli düğüm noktası olmasından dolayı onun sebeplerini güçlendirmeye ve çözüm yollarını karmaşık hale getirmeye özen gösterilmesinin, olayların artmasına ve uzamasına sebep olduğunu belirtmektedir.¹⁰

Dolayısıyla masalarda kavuşma yolları uzadıkça dinleyicinin bu yolu bilmeğe karşı duyduğu arzu da artmaktadır.

Binbir Gece Masalları'nda ayrılık da ilk karşılaşma gibi muhtelif şekillerde gerçekleşebilmektedir. Nitekim *Aziz ve Azize* masalında yaşanan ilk ayrılık, tesadüf bir olay sonucu gerçekleşmiştir. Aziz, bir tesadüf sonucu Delile'ye aşık olmuş ve Azize'den ayrılacağını sözlü olarak söylemese de, gerek olayların seyri ve gerekse de Aziz'in Delile'ye karşı hissettiği kavuşma arzusunu ve aşk acısını tavırlarına yansıtması, artık Azize ile bir ilişkisinin kalmadığını ona anlatmıştır.

Bu masalda aynı zamanda kendine has detayları olan farklı ayrılık türlerine de rastlamaktayız. Bunlardan biri de Aziz'i yürekten seven ve bu sevgisinden dolayı aşık olduğu adamın başka kadınla olan aşk ilişkisine yardımcı olurken üzüntüsünden günden güne eriyen Azize'nin, dönüşü olmayan bir ayrılıkla uzaklaşmasıdır. Diğer bir ayrılık ise farklı bir şekilde meydana gelmekte ve Aziz, Delile ile birlikte yaşarken bir başka kadının tuzağına düşerek kendisi istemeden bir yıl boyunca ondan ayrılmak zorunda kalmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, tesadüfen gerçekleşen aşkın yarattığı ayrılık Aziz'in iradesine bağlıken, hilekâr kızın tuzağına düşerek Delile'den ayrılması, iradesi dışında gerçekleşen bir ayrılıktır. Dolayısıyla masalın başında Aziz ve Azize arasında meydana gelen ayrılık olayı, şimdi Aziz ile Delile arasında tekrarlanmaktadır.

Aziz'in, istemeyerek Delile'den ayrılması Delile'ye ne kadar zor gelse de Azizle tekrar karşılaştığında, Azize gibi onun başka bir kadınla beraber olması-

na sabırla tahammül göstermeyip, bilakis onu cezaların en kötüsüyle cezalandırması, bu ayrılık olayında aynı zamanda her iki aşık kadın tipinin, yani Azize ile Delile'nin farklılığını da ortaya koymaktadır. Azize sabırlı, pasif, kendi hakkını savunamayan ve kaderine boyun eğen, Delile ise aldatılmaya tahammül edemeyen ve her ihanetin cezalandırılması gerektiğine inanan intikamcı, hilekâr ve bir o kadar da gaddar kadın tipini temsil etmektedir.

Kavuşma: Aşk konulu Binbir Gece Masalları'nın özelliklerinden biri de, sevgililerin herhangi bir nedenle birbirlerinden ayrılmalarından sonra birbirlerine kavuşmalarıdır. Ayrılık süresi ister uzun ister kısa olsun kavuşma olayı, iyimserlik ruhunun hakim olduğu masallar ve onlardan biri olan Binbir Gece Masalları için genellikle karakteristik olup bu kavuşmalar büyük bir çoğunlukla evlilikle sonuçlanmaktadır. S. el-Kalamâvî yapmış olduğu tespitite, Binbir Gece Masalları içinde çok az sayıda hatta neredeyse *Aziz ve Azize* masalı ile *Ali b. Bekkâr ma'a Şemsi'n-Nehâr* masalından daha fazla olmadığını söylediği masallarda, birbirlerine kavuşmadan iki sevgiliden birinin öldüğünü belirtmektedir.¹¹

Aziz ve Azize masalındaki kavuşma safhasını genel olarak ele aldığımızda, Aziz ile Azize hattında kavuşma olayı gerçekleşmezken, Aziz ile Delile hattında bir süre devam eden ayrılıktan sonra kavuşma olayı gerçekleşmekte, lakin bu kavuşma Aziz için mutlu bir finalle so-

nuçlanmayıp büyük bir felaketle son bulmaktadır.

Binbir Gece'deki aşk masallarında genel olarak aşk olayı, iki gencin birbirleriyle karşılaşmalarıyla başlar, ancak bir masal kuralı olarak bu aşk hemen bir sonuca ulaşmaz. Gerçek ve yapmacık ayrılıklar birkaç kez tekrarlanabilir. Kanaatimizce bu tekrarlar, masalı uzatmak ve okuyucuda merak uyandırmayı amaçlamaktadır. Daha sonra bu ayrılıkları, Birbir Gece'deki kalıplaşmış ifadesiyle belirtmek gerekirse "*Hâdimu'l-lezzât ve müferriku'l-cemâ'ât*" (lezzetleri dağıtan ve toplulukları birbirinden ayıran) gelinceye kadar yani, her iki sevgiliyi ölüm ayrıcaya kadar devam edecek olan kavuşma merhalesi takip eder.

Masalın genel yapısına şöyle bir gözatacak olursak M.I. Gerhardt'ın da belirttiği gibi *Aziz ve Azize* masalı kendi temelinde, ahlaksız bir kadının pençesine düşen genç, zayıf ve tecrübesiz bir genç hakkında karmaşık olmayan bir masalıdır.¹²

Okuyucuyu cezbedici bir masal olan *Aziz ve Azize* masalında Azize tipi, gerçekleştirdiği role uygun bir şekilde tasvir edilmiştir. O, akıllı ve basiretli bir genç kız olmasının yanı sıra sabırlı, sadakatli ve onurludur. Aziz'i çılgın gibi severse de onu kaybetmemek için hiç bir zaman gururunu yere vurmamıştır. Masalda aşık olunmayan ve sevgisine karşılık bulamayan bir kadın olması ise onun hikâyesinin en üzücü yönünü oluşturmaktadır. Çünkü o, karşılıksız olarak sevmiş, düğün günü nişanlısı olan amcasının oğlu tarafından terk edilmiştir.

Aziz'in, onun aşkını umursamaması, fedakâr Azize'nin üzülmeye ve sonunda ölümüne neden olmuştur. Aşk açısından dolayı ölümün, bu masalda güzel bir şekilde işlendiğini görmekteyiz.

Aziz'e gelince, bu kahraman masalda adeta sürekli olarak tecrübesizliği, iradesizliği ve basiretsizliği yüzünden ne yaptığını bilmeyen, bir kadının elinden diğerinin eline düşen bir serseri mayın olarak vurgulanmaktadır. M. I Gerhardt'ın da belirttiği gibi onun aşk olayının dikkat çekici yönü, aşğını hiç bir zaman kendisinin seçmemesi, bilakis maşukalar tarafından hep onun seçilmiş olmasıdır. Azize, onun ailesi tarafından ona seçilirken, sonraki iki kadın bu konuda insiyatifi ellerinde tutmuşlardır.¹³

Aziz, Delile ile olan aşk ilişkisinde kendi akıyla hareket etme gücünde olmayıp, Azize'nin akıl ve basiretine dayanan görüşlerine göre hareket etmiştir. Azize'nin onun işlerini düzenlemesini ve olaylar karşısındaki zekice tavrıyla onları çözümlemesini bizzat kendisi ondan istemiş ve onun bu özelliğini bildiği için Azize'nin kendisine öğrettiği şeyleri uygulamaya çalışmıştır. Çünkü Azize, onun başına gelebilecek tehlikeleri anında anlayarak son nefesine kadar onu korumuştur. Kanaatimizce masalda Aziz'in neredeyse, karakter ve tavırları yönünden hayranlık uyandıracak ve onaylanacak hiç bir şeyi yoktur ve onun bütün bu başına gelenler genel olarak, akılsızlığının ve taşürekliliğinin cezası olarak sunulmaktadır.

Delile'nin, erkeklere karşı olan kati

ve intikamcı duyguları ile Azize'ye karşı duyduğu hayranlık ve saygı dengelidir. Ancak Delile'nin bizzat kendisinin seçerek aklını çeldiği toy delikanlı Aziz'e, ilişkilerinin yoğun bir şekilde devam ettiği bir dönemde zarar vermeyi düşüncesi, hatta Azize'nin sözünün onu bu kararından vazgeçirdiğini söylemesi onun, aşk ilişkilerindeki aşırılığı ve doyumsuzluğu şeklinde izah edilebilir. Bu duruma rağmen bir yıl boyunca, üzüntü içinde Aziz'in dönüşünü beklemesi akıl almaz bir olay olup, onun karakterindeki tezatları sergilemektedir. Kanaatimizce belki de Delile masalda, bir yıldan fazla bir zaman birlikte aşk yaşadığı kadının adını bile başkasından öğrenecek kadar şaşkın, tecrübesiz, zayıf iradeli ve şahsiyeti olgunlaşmamış bir insan olan Aziz'den daha güçlü bir rol oynamaktadır. Çünkü o, entrikacı, intikamcı, inatçı ve doyumsuz kişiliğinin yanısıra, vefanın değerini ve ne istediğini Aziz'den daha iyi bilmektedir.

Kelimenin tam anlamıyla Aziz'i çalarak onunla evlenen ve bir yıl süresince onu esir almışçasına evinde tutan ikinci genç kızla yaşanan olayın, Delile'nin intikamcı ve acımasız yönünü ortaya çıkarmak için bir yem olarak kullanıldığı ve bu özelliğinin dışında Aziz'in onunla olan ilişkisinin, abstrud bir ilişkiden öteye gitmediği düşüncesine varabiliriz.

Masalda yer alan baht dönüşleri¹⁴, masal kahramanlarının hayatında bir takım değişikliklerin meydana gelmesini sağlayarak, masalı daha ilginç

bir hale getirmektedir. Kanaatimizce Aziz'in, düğün günü Delile ile karşılaşması, o anda ona aşık olarak kavuşma arzusu içinde yanıp tutuşması ve onun uğrunda gelinini, yani Azize'yi bir anda bırakması, onun hayatındaki birinci baht dönüşü olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Bu anda Aziz için yeni bir aşk başlarken, bu aşk, onun nişanlısı ve aynı zamanda onu çok seven Azize'nin hayatını ve hayallerini mahvederek onun da sonunu hazırlamıştır. Aziz ise kendisini kaptırdığı kör edici aşkın dalgasıyla nereye sürüklendiğini bilmeden Azize'nin aşkını ve duygularını umursamaz, üstelik onu bir danışman, bir sırdaş konumuna koyarak ondan aşkında yardımcı olmasını isteyecek kadar akılsız, küstah ve taşıyürekli olmuştur. Tutkusu gittikçe büyüyerek onun bütün bedenini ve ruhunu kaplamıştır.

İkinci baht dönüşü ise Aziz'in diğer kızın eline düşerek, onunla evlenmesiyle ortaya çıkar. Bu olay Aziz'in hayatını büyük bir çıkmaza ve onun hadım edilmesi derecesine varan büyük bir felakete sürükler. Bir yıl boyunca bu kızın evinde hapis gibi yaşayan Aziz, yeni yılın başında evin kapıları açılıp dışarı çıktığında, ilk önce Delile'nin yanına giderek başından geçenleri ona anlatmakla adeta kendi ipini kendisi çeker. Çünkü Delile'nin korkunç intikamına uğrayarak hayatının en ağır cezasına maruz kalır.

Burada, Aziz'in ilk baht dönüşü esnasında Azize de bir baht dönüşü geçirmiştir. Çünkü o, düğün günü gelin ol-

mak yerine, evleneceği adamın başka bir kadına aşık olduğunu öğrenen ve bundan dolayı derin kederler içinde boğulan bir bahtsız dönmüştür.

Başlarda, kapıldığı yıldırım aşkından dolayı Aziz'de zaman zaman fizyolojik değişiklikler olmuştur. Delile'nin sokağında ya da odasında onu saatlerce beklemekten dolayı bitkin düşer, rengi sararıp solar. Masalın sonuna doğru ise, hem kaderinin acımasızca ilerlemesi sonucu Delile'nin ona verdiği cezadan hem de Azize'nin ona karşı yaptığı fedakarlıkların ve aşkının zamanında farkında olmadığından ve ona zarardan başka bir şey vermediğinden duyduğu vicdan azabından dolayı sürekli olarak ağlamaktan ve üzüntüden zayıf ve bitkin düşmüştür. Masalın başında yaşadığı aşk, Azize'nin trajik ölümü, ikinci kızın tuzağı, Delile'den yediği darbe zaten zayıf bir iradeye sahip olan Aziz'in bu iradesini öylesine felç etmiştir ki ölümden başka bir şey düşünemez olmuştur.

Ruhsal dünyasında fırtınalar kopan Aziz, eskiden olaylar karşısında umursamaz ve kayıtsız bir insan iken, hatta Azize'nin ölümünde bile matem tutmayıp, üzülp ağlamazken ve yalnızca sevgiliyle birlikte olmayı düşünürken, hadım edilmesiyle meydana gelen baht dönüşüyle daima gözü yaşlı hassas bir gence dönmüştür.

Kanaatimizce masalda, Aziz'in başına gelebilecek olaylar önceden haber verilmekte ve okuyucu bu olaylara hazırlanmaktadır. Nitekim Azize öldük-

ten sonra Delile'nin Aziz'e, onun kalbinin hilelerden uzak olduğunu, kadınların entrikalarından haberdar olmadığını söyleyerek, artık Azize gibi bir koruyucusu ve akıl vereninin de hayatta olmamasından dolayı küçük ya da büyük hiç bir kadınla konuşmamasını ve bundan sakınmasını ona nasihat etmesi, o yaşlı kadınla konuştuğunda başına gelecek kötü şeyleri ve diğer kadınla yaşayacağı olayları bir şekilde önceden haber vermektedir. Aynı zamanda Azize ile Delile arasında, Aziz vasıtasıyla gerçekleşen beyitlerle konuşma esnasında Azize'nin son söylediği beyit, onun öleceğini önceden haber vermiştir. Zira Delile bu beyitleri Aziz'den duyduğunda feryat ederek bunu söyleyen kişinin mutlaka ölmüş olacağını söylemiştir. Gerçekten de o gün Aziz eve geri döndüğünde Azize'yi ölü olarak bulmuştur.

Masalda Aziz'in ailesi sanki olayların dışına çıkarılmıştır. Çünkü yaşanan olaylar karşısında annesinin Aziz'e karşı sitem dolu bir kaç söz ve tavırının dışında ailenin özellikle de babanın, oğlunun sebep olduğu olaylar karşısında herhangi bir protestosu ve olaylara müdahalesine rastlanmamaktadır.

M. I.Gerhardt'ın da belirttiği gibi kahramanı, zayıf iradeli bir kişi olarak tasvir eden *Aziz ve Azize* masalı ibret verici, eğitici ve uyarıcı bir mesaj vermektedir.¹⁵ *Aziz ve Azize* masalı üzerinde yaptığımız incelemeden hareketle şöyle bir tespate ulaşmaktayız ki, *Aziz ve Azize* masalı, Binbir Gece'deki aşk konu-

lu masallara has olan yapı ve tema özelliklerinin yanısıra, bu tür masalların başkahramanlarından biri olan çeşitli kadın tiplerini okuyucuya sergileyen güzel bir örnek oluşturmaktadır.

NOTLAR

- * Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi.
1. Abdulkâim Hassân, "Rihletu Kitâbi "Elf Leyle ve Leyle", *Havliyyâtü Kulliyeti Dâri'l-'Ulûm*, Kahire, 1970-1971, s.157.
 2. M.I. Gerhardt, *The Art of Story -Telling, A Literary Study of the Thousand and One Nights*, Leiden, 1963 (Rusça'ya çev. A.İ. Matveyeva, *İskusstvo Povestvovaniya. Literaturnoye issledovaniye "1001 noçi"*, Moskova, 1984, s.106.)
 3. Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar, Tıp Tahlilleri*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1985, III, 5-6.
 4. *Elf Leyle ve Leyle*, Matbaatu'l-Âmiretu'l-Osmâniyye, ikinci baskı, İstanbul, 1308, I, 223-245.
 5. Suheyr el-Kalamâvî, *Elf Leyle ve Leyle*, Kahire, 1959, s.300.
 6. *Aynı eser*, s.299.
 7. *Elf Leyle ve Leyle*, s.299-300.
 8. *Elf Leyle ve Leyle*, I, 244-245.
 9. *Elf Leyle ve Leyle*, s.300-301.
 10. *Elf Leyle ve Leyle*, s.302.
 11. *Elf Leyle ve Leyle*, s.299.
 12. *İskusstvo Povestvovaniya. Literaturnoye issledovaniye "1001 noçi"*, s.119 .
 13. *Aynı eser*, s.121.
 14. *Baht dönüşü (Peripetie): "Eylemlerin düşünülenin tam tersine dönmesidir "*. Aristoteles, *Poetika*, çev. İsmail Tunalı, İstanbul, 1998, s.34.
 15. *İskusstvo Povestvovaniya. Literaturnoye issledovaniye "1001 noçi"*, s.122 .